

Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen

Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang

Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen

Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang

Inhoud

Voorwoord	4
Inleiding	5
1 Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang: praktijkervaringen	6
1.1 Kinderen met een vluchtelingenachtergrond	6
1.2 Verschillen met andere kinderen op de groep	6
2 Taal	9
2.1 Anderstalige kinderen in de kinderopvang	10
2.2 Omgaan met anderstaligheid op de groep	10
3 Opvallend gedrag	13
3.1 Hoe duid je opvallend gedrag?	14
3.2 Omgaan met opvallend gedrag op de groep	15
4 Als er extra ondersteuning nodig is	18
5 Met wie werk je samen?	20
6 Verder lezen	22

Voorwoord

Uit landelijke peilingen van Sardes en Sociaal Werk Nederland blijkt dat zowel gemeenten als kinderopvangorganisaties worstelen met adequate educatieve opvang voor jonge vluchtelingenkinderen (0–4 jaar). Het gaat zowel om vragen van financiële en organisatorische aard als om inhoudelijke vragen over deze groep kinderen en hun ouders.

Vier organisaties, **Sardes, Sociaal Werk Nederland, het Nederlands Jeugdinstituut en Pharos**, hebben de handen ineen geslagen en een consortium gevormd. Met subsidie van het Kinderopvangfonds ondersteunen zij kinderopvangorganisaties en gemeenten bij het bieden van educatieve zorg en opvang aan vluchtelingenkinderen en hun ouders, zowel met als zonder status.

Om gemeenten, kinderopvangorganisaties, politiek en landelijke maatschappelijke organisaties handvatten te bieden bij het zorgen voor een goede start van vluchtelingenkinderen en hun ouders in Nederland, zijn in 2017 en 2018 de volgende activiteiten uitgevoerd:

- De vorming van een kennisplatform met relevante partners om uit te wisselen, af te stemmen en te delen.
- Een inventarisatie van knelpunten en behoeften van gemeenten en kinderopvangorganisaties.
- Het samenstellen van informatiebrochures en handreikingen.
- Het verzamelen van aanpakken en methodieken voor deskundigheidsbevordering in de kinderopvang.
- Regionale kenniskringen van gemeenten.
- Bijeenkomsten en trainingen voor de kinderopvang.
- Pilots ouderbetrokkenheid in de kinderopvang.
- Een helpdesk voor professionals uit de kinderopvang, zorg en gemeenten.

Deze brochure maakt deel uit van een reeks brochures die het consortium heeft uitgebracht. De andere brochures zijn:

- Deskundigheidsbevordering en methodieken
- Achtergrond vluchtelingenkinderen
- Ouderbetrokkenheid

Inleiding

De afgelopen jaren zijn er veel kinderen met een vluchtelingenachtergrond ingestroomd in de kinderopvang. Zij hebben zelf oorlogssituaties en de vlucht daarvoor meegemaakt of het zijn in Nederland geboren kinderen van gevluchte ouders. Voor het gemak noemen we al deze kinderen in deze brochure 'vluchtelingenkinderen'.

Uit peilingen van Sardes en Sociaal Werk Nederland blijkt dat er prangende vragen leven bij veel kinderopvang-aanbieders die met deze kinderen te maken hebben. Denk aan het omgaan met anderstaligheid en met opvallend gedrag van kinderen die schokkende gebeurtenissen hebben meegemaakt. De signalen van kinderopvangorganisaties waren de aanleiding voor deze brochure.

Wat staat er in deze brochure?

In deze brochure beschrijven we praktijkervaringen van kinderopvangaanbieders die te maken hebben met vluchtelingenkinderen. Wat zien ze bij deze kinderen? En welke uitdagingen ervaren pedagogisch medewerkers in de kinderopvang in de dagelijkse praktijk?

Daarnaast geven we achtergrondinformatie, handvatten en tips voor het omgaan met anderstaligheid en met opvallend gedrag. We hebben voor deze twee thema's gekozen omdat aanbieders juist hierover veel vragen hebben.

Wat bedoelen we met anderstaligheid?

In deze brochure bedoelen we met anderstaligen: kinderen en ouders die een andere moedertaal hebben dan het Nederlands en die de Nederlandse taal (nog) niet beheersen. Niet alle anderstalige kinderen in de kinderopvang zijn vluchtelingenkinderen, maar kenmerkend voor vluchtelingen kinderen is dat zij vrijwel altijd anderstalig zijn op het moment dat zij instromen in de kinderopvang.

Wat bedoelen we met opvallend gedrag?

Met opvallend gedrag bij vluchtelingenkinderen bedoelen we gedrag dat afwijkt van het gedrag van andere (zorg-) kinderen op de groep, en waarvan aannemelijk is dat het is gerelateerd aan de specifieke situatie van vluchtelingenkinderen. Opvallend gedrag kan uiteenlopende vormen aannemen. Het kán te maken hebben met traumatische ervaringen van het kind of van zijn ouders, maar dat hoeft niet.

Waarom een brochure over omgaan met anderstaligheid en opvallend gedrag?

Juist aan vluchtelingenkinderen kan de kinderopvang een vertrouwde omgeving bieden, waar ze zich veilig en gewaardeerd voelen. Ook worden zij hier geholpen in hun ontwikkeling en bij het leren van de Nederlandse taal. Met soms schokkende gebeurtenissen nog vers in hun geheugen moeten ze hun weg zien te vinden in een vreemde omgeving, te midden van kinderen en mensen met wie ze nauwelijks een woord kunnen wisselen. Pedagogisch medewerkers willen kinderen hierbij zo goed mogelijk begeleiden en ondersteunen. Deze brochure bevat praktijkvoorbeelden, informatie en tips die hierbij kunnen helpen.

Voor wie is deze brochure?

De brochure is bedoeld voor pedagogisch medewerkers, coaches en managers in de kinderopvang. Maar ook andere instanties die te maken hebben met vluchtelingenkinderen kunnen er iets aan hebben.

Hoe is de brochure tot stand gekomen?

Voor deze brochure zijn twaalf vertegenwoordigers van kinderopvangaanbieders geïnterviewd over hun ervaringen met vluchtelingenkinderen. Zij schetsten de situatie en de uitdagingen van kinderopvangorganisaties in de praktijk en droegen praktijkvoorbeelden en tips aan. Daarnaast is er voor deze brochure gebruikgemaakt van literatuur en ander materiaal, vooral over het herkennen van en omgaan met opvallend gedrag en anderstaligheid in de kinderopvang.

Hoofdstuk 1

**Vluchtelingen-
kinderen in de
kinderopvang:
praktijkervaringen**

1.1 Kinderen met een vluchtelingenachtergrond

Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang komen uit tal van landen. In 2018 komt een grote groep vluchtelingenkinderen in de kinderopvang uit Syrië en Eritrea. In voorgaande jaren ging het vooral om kinderen die in asielzoekerscentra woonden en zelf met hun ouders uit het land van herkomst waren gevlucht. De huidige generatie vluchtelingenkinderen bestaat echter grotendeels uit kinderen met een verblijfs-status (statushouders). De meeste van deze kinderen zijn in Nederland geboren of zijn in het kader van gezinshereniging naar Nederland gekomen.

1.2 Verschillen met andere kinderen op de groep

Vanwege een aantal specifieke aspecten kan de opvang van vluchtelingenkinderen verschillen van die van andere kinderen. Instroommomenten, een soms korte verblijfsduur bij de kinderopvang, de gezinssituatie/ouders, anderstaligheid en mogelijke traumatische ervaringen van de kinderen en/of hun ouders kunnen hierbij een rol spelen. Dat hoeft echter niet altijd te betekenen dat deze kinderen afwijken van de andere kinderen in de groep.

Korte verblijfsduur

Kinderen die in een azc verblijven en nog geen status hebben, gaan soms naar de kinderopvang in de betreffende gemeente. Zodra zij een status hebben, verhuizen zij naar de gemeente waar ze zijn geplaatst. Deze kinderen verblijven daarom vaak maar kort op de groep. Het contact tussen pedagogisch medewerkers en ouders kan in deze gevallen moeilijker zijn, omdat ouders zich bewust zijn van de tijdelijkheid van hun verblijf en weinig investeren in het opbouwen van contacten en relaties.

‘De kinderen bij ons op de groep komen uit het azc. Dat was vroeger ook al zo, toen hadden we bijvoorbeeld kinderen uit voormalig Joegoslavië. Nu zijn het vooral kinderen uit Syrië. Het grote verschil met vroeger is, dat het nu vooral om kortdurende opvang gaat, minder dan drie maanden. Het verschil zie je ook bij de ouders; zij weten dat ze zo weer vertrekken, ze bouwen niet echt een band op, zoeken weinig contacten hier.’

Ouders

Ouders zijn bezig met het opbouwen van een nieuw leven in een land waarvan ze de cultuur niet kennen. Dat vraagt veel tijd en energie en kan leiden tot onzekerheid, faalangst en depressieve gevoelens. Kinderen kunnen stress en onzekerheid ervaren door deze thuissituatie. Ook hebben ouders die getraumatiseerd zijn niet altijd genoeg aandacht voor hun kinderen en voor hun problemen met het wennen aan het leven in Nederland.

‘De ouders weten vaak niet hoe Nederland ‘werkt’. Bedenk eens hoe het is als je in een land komt waarvan de cultuur, de gewoonten, de regels, echt alles anders is dan wat jij gewend bent. En je spreekt de taal niet. Niets is vanzelfsprekend.’

‘De vrouwen uit Eritrea worden vaak ook in Nederland nog bedreigd vanuit hun thuisland. Zij zijn nog met andere dingen bezig en zijn nog helemaal niet in staat om hier een nieuw leven op te bouwen.’

Taal

De meeste vluchtelingenkinderen spreken en verstaan nog geen Nederlands. Vaak spreken zij wel een andere taal en kun je middels handen-en-voetenwerk wel met hen communiceren. Maar er zijn ook kinderen die nauwelijks taalvaardig zijn en niet praten. Met deze kinderen is ook non-verbale communicatie lastig.

‘Als een kind alleen maar anderstalig is, is dat geen probleem. Maar bij getraumatiseerde kinderen werkt non-verbale communicatie soms ook niet. Als zo’n kind binnenkomt, dan richt je je in het begin helemaal niet op taal, maar alleen op sociaal-emotionele veiligheid.’

Trauma

Sommige kinderen komen uit zwaar getraumatiseerde gezinnen. Ook hebben ze mogelijk zelf ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt, zoals oorlogsgeweld en erbarmelijke omstandigheden tijdens hun vlucht. En ook tegenslagen tijdens het opbouwen van een nieuw leven in Nederland kunnen hun sporen nalaten. Kinderen kunnen onzeker worden door de stress die zij voelen bij hun ouders.

‘Tegenwoordig hebben we veel kinderen uit Eritrea, maar ook kinderen uit Sri Lanka en Jemen. Het zijn kinderen die zelf traumatische gebeurtenissen hebben meegemaakt, en die zwaar getraumatiseerde ouders hebben. Veel moeders zijn alleen met de kinderen. Zij hebben verkrachtingen meegemaakt, worden vaak nog bedreigd vanuit hun thuisland. Kinderen en gezinnen die mensensmokkel en geweld hebben meegemaakt, die in bootjes de overtocht naar Europa hebben gemaakt, die familieleden hebben verloren.’

‘We hebben ook een aantal kinderen uit gezinnen die illegaal in Nederland verblijven, die geen status hebben en niet in een asielprocedure zitten. Dat is heel ingewikkeld. Zij zijn via het wijkteam bij ons gekomen.’

Hoofdstuk 2

Taal

Veel vluchtelingenkinderen kennen nog geen Nederlands als ze naar de kinderopvang gaan. Wel zijn de meeste kinderen gewend aan taalgebruik en communicatie in hun moedertaal. Zeker in het begin kan anderstaligheid tot uitdagingen leiden op de groep. Vaak hebben kinderopvangorganisaties wel ervaring met anderstalige kinderen, maar bij vluchtelingenkinderen komt er meestal nog meer bij kijken.

2.1 Anderstalige kinderen in de kinderopvang

‘Kinderen spreken en verstaan in het begin geen Nederlands. Non-verbale communicatie werkt meestal wel, dus communicatie met gebaren, het aanwijzen en laten zien van dingen.’

Het kan voor kinderen frustrerend zijn als zij merken dat zij zich niet verstaanbaar kunnen maken en dat zij de mensen om zich heen niet kunnen verstaan. Zij kunnen hier boos op reageren. Sommige kinderen weigeren tijdelijk om te praten, ook thuis.

‘Ze was gefrustreerd dat ze niet duidelijk kon maken wat zij wilde en was boos op iedereen.’

In veel gevallen zijn de paar uur per week die de kinderen naar de kinderopvang gaan de enige momenten waarop zij met de Nederlandse taal en met Nederlandstalige leeftijdsgenoten in aanraking komen. Het lukt niet altijd om vluchtelingenkinderen in gemengde groepen te plaatsen. Dan hebben ze helemaal geen contact met Nederlandstalige kinderen.

‘Op een gegeven moment hebben we op verzoek van de gemeente een aparte groep voor vluchtelingenkinderen ingericht. Vanuit de gemeente was dat makkelijker vanwege het vervoer, maar voor de kinderen en voor ons was dit lastig. Door het ontbrekende contact met Nederlandstalige leeftijdsgenootjes pikten ze de taal nauwelijks op. Doordat deze groep vrij klein was, konden we gelukkig vaak wél een-op-een met hen werken. Dan ging een pm’er met één kind bijvoorbeeld een boekje lezen en woordjes oefenen. Dat werkte wel goed.’

Het komt voor dat kinderen verdergaande communicatieproblemen hebben en dat bijvoorbeeld ook non-verbale communicatie lastig is. Dan wordt er samengewerkt met professionele hulp en andere partners.

2.2 Omgaan met anderstaligheid op de groep

In de omgang met anderstalige kinderen op de groep kun je denken aan drie stappen:

1. Emotionele veiligheid en rust creëren als randvoorwaarde.
2. Basiscommunicatie mogelijk maken.
3. Nederlandse taal aanleren.

Emotionele veiligheid en rust creëren als randvoorwaarde

Een belangrijke randvoorwaarde voor het werken aan taalvaardigheid is dat het kind zich veilig voelt. Een vaste structuur, een rustige omgeving en aandacht voor het kind, helpen een gevoel van veiligheid en vertrouwen te creëren, ook wanneer een gezamenlijke taal ontbreekt.

Het kan enorm helpen als pedagogisch medewerkers een klein aantal basiswoorden in de moedertaal van het kind leren en gebruiken. Die woorden kun je bijvoorbeeld aan de ouders vragen of opzoeken via Google Translate. Het geeft het kind een gevoel van veiligheid en rust; het ervaart waardering en begrip. Wanneer je deze woorden steeds ook in het Nederlands zegt, kunnen kinderen deze Nederlandse woorden oppikken.

‘Soms kan één gezamenlijk woord al een gouden sleutel zijn!’

TIPS

- Zorg ervoor dat er in de ruimte ergens een plek is waar het kind zich even kan terugtrekken als het behoefte heeft aan rust.
- Bied veiligheid, rust en houvast.
- Leer en gebruik een aantal basiswoorden in de moedertaal van het kind.

Basiscommunicatie mogelijk maken

Gebruik handen-en-voetenwerk om te communiceren met een kind dat de Nederlandse taal nog niet beheerst. Ook met een combinatie van simpele gebaren en gesproken taal kun je anderstalige kinderen proberen te bereiken. Het gebruik van gebaren kan voor kinderen de drempel verlagen om ook zelf te communiceren. Dat geldt voor kinderen die de taal niet beheersen, maar bijvoorbeeld ook voor verlegen kinderen die het spannend vinden om hardop voor de groep te praten.

Om een kind dat nog geen Nederlands spreekt in staat te stellen om zijn basisbehoeften te uiten, kun je het een paar handige, eenvoudige Nederlandse basiszinnen leren: 'Ik heb dorst', 'Ik heb pijn', 'Dat wil ik ook'. Als een kind zich hierdoor makkelijker zelf kan redden geeft dat ook meer zelfvertrouwen.

Ten slotte kun je foto's en afbeeldingen gebruiken om situaties of emoties te verbeelden. Dat helpt het kind om te begrijpen wat je bedoelt. Ook andersom kan het kind met behulp van plaatjes aangeven wat het nodig heeft, wat het wil of voelt. Let er wel op dat de plaatjes geen vervangmiddel worden voor taal. Verwoord daarom altijd wat er is afgebeeld en stimuleer kinderen om te praten.

TIPS

- Gebruik gebaren in combinatie met gesproken taal.
- Kentalis biedt een Basiscursus NmG (Nederlands ondersteund met Gebaren) aan, gericht op gebarencommunicatie met kinderen.
- Leer het kind een beperkt aantal basiszinnen in het Nederlands om zijn behoeften te kunnen uiten.
- Maak gebruik van afbeeldingen en foto's om situaties en emoties te verbeelden.

Nederlandse taal aanleren

Een taalrijke omgeving waarin het kind veel Nederlands hoort, stimuleert het kind om met de taal aan de slag te gaan. Wees je ervan bewust dat kinderen taal eerst passief opnemen en daarna pas actief gaan gebruiken. Al praat een kind nog niet, het leert wel en begrijpt steeds meer. Herhaling is daarbij belangrijk. Een kind heeft minstens vijf, maar soms wel twintig herhalingen nodig om woorden te onthouden en uiteindelijk zelf te gebruiken.

Een andere voorwaarde voor het verwerven van taalvaardigheid is dat het taalaanbod begrijpelijk en relevant is. Zorg ervoor dat het kind begrijpt wat je bedoelt, bijvoorbeeld door gebruik te maken van gebaren, afbeeldingen of door dingen aan te wijzen. En kies onderwerpen die aansluiten bij de beleavingswereld, interesses en behoeften van het kind. Welke dat zijn kun je bijvoorbeeld ontdekken door het kind tijdens het spelen te observeren. Waarin is het kind geïnteresseerd? Wat trekt zijn aandacht? Wat houdt zijn blik gevangen? Waar gaat het kind op af? Waarbij spitst het de oren? Probeer zo goed mogelijk aan te sluiten bij de signalen die je opvangt.

Wanneer je consequent alles verwoordt wat je doet, komen kinderen continu in aanraking met de Nederlandse taal en leren ze handelingen en voorwerpen te koppelen aan Nederlandse begrippen. Ook andersom kun je taal en handeling aan elkaar koppelen, namelijk door tijdens het praten het betreffende voorwerp erbij te pakken of de handeling waarover je praat uit te voeren. Vertel je iets over een bal, dan pak je er een bal bij; vertel je iets over eten, dan maak je een beweging alsof je eet.

“Hang je jas maar op de kapstok”, werkt niet. Laten zien wat je doet en dat herhalen, werkt wel.’

Gebruik zeker in het begin korte, eenvoudige zinnen. Als je iets wilt vragen, kun je eerst het onderwerp benoemen en vervolgens de vraag stellen. Bijvoorbeeld: 'Je jas. Waar is die?' Praat langzaam en duidelijk. Let er op dat je steeds dezelfde woorden en dezelfde formulering gebruikt, dus gebruik geen synoniemen of een andere volgorde.

Liedjes, rijmpjes en vingerversjes zijn goede manieren om anderstalige kinderen te laten wennen aan een nieuwe taal. Muziek spreekt kinderen aan, ook al verstaan ze de tekst niet. Het herkennen en herhalen van liedjes en versjes geeft het kind houvast en vertrouwen.

Moedig anderstalige kinderen ook aan om liedjes in hun moedertaal te delen. Ook dit draagt bij aan het gevoel van veiligheid en aan het gevoel gewaardeerd te worden.

Om kinderen snel vertrouwd te laten raken met de Nederlandse taal, is het belangrijk dat zij zo veel mogelijk contact hebben met Nederlandstalige kinderen. Werk daarom bij voorkeur met gemengde groepen met veel Nederlandstalige

kinderen. Ondersteun de interactie tussen de kinderen, bijvoorbeeld door spelletjes te stimuleren die interactie uitlokken.

‘Als je op een stamgroep van maximaal zestien kinderen bijvoorbeeld twee kinderen hebt die geen Nederlands spreken terwijl de rest Nederlandstalig is, dan zie je dat ze het heel snel oppikken!’

Bewegingsactiviteiten, bijvoorbeeld buiten spelen, kunnen een positieve invloed hebben op de taalontwikkeling en het leren van de Nederlandse taal. Kinderen voelen zich veilig, kunnen lekker bewegen en pikken de taal dan sneller op. Door het handelen steeds te benoemen, geeft buiten spelen bovendien weer andere aanknopingspunten voor taal.

TIPS

- Zorg voor een taalrijke omgeving en gebruik veel herhaling.
- Sluit aan bij de interesses, behoeften en belevingswereld van het kind.
- Verwoord continu wat je ziet en doet.
- Ondersteun wat je zegt met voorwerpen en handelingen.
- Praat langzaam en duidelijk, in korte eenvoudige zinnen.
- Gebruik steeds dezelfde woorden en dezelfde formuleringen.
- Maak gebruik van liedjes en rijmpjes.
- Zorg, als dat kan, voor veel contact tussen Nederlandstalige en anderstalige kinderen.
- Laat kinderen veel bewegen en benut bijvoorbeeld het buiten spelen om met taal bezig te zijn.

Aandachtspunten

Bij al deze middelen is het belangrijk dat zij ondersteunend zijn, en dat ze eraan bijdragen dat kinderen gaandeweg steeds meer de Nederlandse taal gaan gebruiken.

Gebaren, aanwijzen en afbeeldingen mogen taalgebruik niet vervangen.

Blijf het kind observeren en kijk hoe het reageert: wat kan het kind aan, wanneer is het misschien te veel? Versterk het zelfvertrouwen van de kinderen dat ze het kunnen.

‘Gebruik een passende methodiek maar doe dat héél gevoelig en subtiel. Kinderen kunnen enorm dichtklappen en niks meer zeggen als ze het gevoel krijgen dat ze het niet goed doen.’

TIPS

- Het Belgische Centrum voor Taal en Onderwijs (www.cteno.be) biedt informatie, publicaties en praktische hulpmiddelen over het bevorderen van taalvaardigheid en de omgang met anderstaligheid gericht op onder andere peuters en nieuwkomers. Informatie over de omgang met anderstalige ouders is te vinden in de brochure *Ouderbetrokkenheid* uit deze reeks.
- Als een kind helemaal niet praat, kijk dan goed wat hier achter zit. Ga in gesprek met de ouders en schakel eventueel professionele hulp in.

Hoofdstuk 3

Opvallend gedrag

Het komt voor dat vluchtelingenkinderen opvallend gedrag vertonen. Dit kan op fysiek gebied zijn, maar ook op emotioneel, intellectueel of sociaal gebied. Bijvoorbeeld: slaap- of eetproblemen, broekplassen, verlatingsangst, agressie, apathie, hechtingsproblemen, focus op één persoon, zich terugtrekken of moeite hebben met regels en structuur. Soms duurt het gedrag maar even, soms vertonen kinderen gedurende een lange periode opvallend gedrag.

'Het oudste meisje was vrolijk en liep mee met de groep. Met haar nichtje ging het anders. Dit meisje was toen haar nichtje er nog was wel vrolijk en had duidelijk steun aan haar nicht. Toen haar nicht naar school ging veranderde zij in een meisje met veel boosheid. Dan kreeg je lelijke Arabische woorden over je heen. We konden het niet verstaan, maar haar houding zei genoeg (als blikken konden doden). Ze was boos op iedereen. Deed alleen wat ze zelf wilde, en had veel moeite om zich aan te passen.'

3.1 Hoe duid je opvallend gedrag?

Het is vaak een uitdaging om te duiden wat er achter opvallend gedrag zit. Het gedrag van vluchtelingenkinderen kan te maken hebben met wat zij in het verleden hebben meegemaakt (oorlog, vlucht), met hun huidige (thuis)situatie of met traumatische ervaringen van hun ouders. Het is echter een valkuil om er altijd van uit te gaan dat opvallend gedrag voortkomt uit (een) traumatische ervaring(en). Het kan lastig zijn om opvallend gedrag van vluchtelingenkinderen goed te interpreteren. Wanneer is bijvoorbeeld 'op elkaar schieten' een spel, en wanneer grijp je in?

Verschillen in reactie op trauma

Wat schokkende ervaringen doen met een kind én hoe het erop reageert, verschilt per kind. Ook dat maakt het lastig om gedrag goed te duiden. Als een kind een schokkende gebeurtenis heeft meegemaakt kan het daar last van hebben, maar dat hoeft niet per se. Heftige voorvallen hoeven immers niet per definitie door een kind als traumatisch te worden ervaren. Het kan ook dat een kind zich daardoor minder goed voelt, maar geen opvallend gedrag vertoont.

Over het algemeen hebben kinderen voldoende veerkracht om met ingrijpende gebeurtenissen om te gaan. Een veilige en prettige omgeving thuis en op school of op de kinderopvang helpen hierbij. Bij vluchtelingenkinderen kan de veerkracht verzwakt zijn, bijvoorbeeld als (ook) de ouders getraumatiseerd zijn en daardoor niet goed in staat zijn om hun kind te helpen om met de gebeurtenissen om te gaan.

Schokkende ervaringen en hoe een kind daarmee omgaat, kunnen op verschillende manieren in het gedrag tot uiting komen. Bijvoorbeeld in de vorm van verlatingsangst, agressie, apathisch gedrag, slaapproblemen, niet aangeraakt willen worden door volwassenen, beperkt spel, concentratieproblemen, een korte spanningsboog, hechtingsproblemen, desinteresse in spel met andere kinderen, et cetera.

Opvallend gedrag duiden

Voor het duiden van opvallend gedrag helpt het om goed te observeren, in gesprek te gaan met ouders, en achtergrondinformatie te verzamelen over het kind. Wat is de situatie thuis? Heeft het kind in het verleden schokkende ervaringen opgedaan? Hoe heeft het hier op gereageerd?

Vooral in gesprekken met ouders kun je meer te weten komen over de thuissituatie en over wat het kind heeft meegemaakt. Dit kan helpen om bepaald gedrag beter te duiden. Ook kun je bespreken over welk gedrag je je zorgen maakt en of ouders dit herkennen. Zorg dat je meer over het kind te weten komt. Bij voorkeur – al is dat lastig bij jonge kinderen – weet je niet alleen wat het kind heeft meegemaakt, maar ook welke gevoelens het kind met bepaalde gebeurtenissen verbindt.

Het is belangrijk om gericht te kijken naar het gedrag van het kind. Bijvoorbeeld: in welke situaties treedt bepaald gedrag op? Welke factoren hebben hier invloed op? Verandert er iets aan het gedrag van het kind wanneer de omgeving of een specifieke situatie wijzigt? Trek niet te vroeg conclusies, zeker bij jonge kinderen. Laat je niet leiden door bepaalde verwachtingen of vooringenomenheid.

Het is goed om je te realiseren dat opvallend gedrag van vluchtelingenkinderen niet per se te maken hoeft te hebben met eventuele schokkende ervaringen. Het kan ook te maken hebben met een probleem dat niets te maken heeft met de vluchtelingenachtergrond van een kind. Het gedrag kan bijvoorbeeld een gevolg zijn van andere opvattingen

thuis over slaapgewoonten of over omgaan met belonen en straffen. Ook andere denkbeelden over mannelijkheid en vrouwelijkheid kunnen ten grondslag liggen aan opvallend gedrag.

‘Wat wij zagen was dat sommige jongens ‘stoer’ moesten zijn. Dat werd van ze verwacht en ouders moedigden hen hiertoe aan. Dat uitte zich dan snel in druk en ongestructureerd gedrag bij die jongetjes. Dat gedrag had dus niets met een vluchtervaring te maken, maar met hoe in hun cultuur wordt aangekeken tegen ‘jongen zijn’.

Professionele hulp voor diagnose

Sommige kinderen vragen door opvallend gedrag om aandacht, voor anderen is het gewoon spel. Twijfel je, of blijft het kind opvallend gedrag vertonen, dan kun je een expert mee laten kijken.

Het is niet de taak van de kinderopvangorganisatie om de diagnose ‘trauma’ te stellen. Bij een vermoeden van trauma schakel je professionele hulp in om dit uit te zoeken. De kinderopvang heeft dus wel een signaleringsfunctie.

3.2 Omgaan met opvallend gedrag op de groep

Wanneer je op de groep te maken krijgt met opvallend gedrag van kinderen kunnen de volgende handvatten helpen.

Ouders betrekken

Als je je zorgen maakt over het gedrag van een kind ga je allereerst met de ouders praten. Hoe kijken zij hier tegen aan? Herkennen zij het gedrag van hun kind? Bespreek met ouders hoe zij hiermee zelf omgaan en wat zij van de pedagogisch medewerker verwachten.

Afhankelijk van het verleden en van de huidige situatie van een gezin, kan de omgang met ouders lastig zijn, zeker wanneer het gaat om het bespreken van opvallend gedrag van hun kind. Maar ook dan is het belangrijk om ouders zo veel mogelijk te betrekken. Door vroeg met de ouders in gesprek te gaan, kun je belangrijke achtergrondinformatie ophalen. Regelmatig contact met de ouders helpt bij het opbouwen van een vertrouwensrelatie, maar maakt het ook makkelijker om slecht nieuws te bespreken en om begrip te creëren voor mogelijke vervolgstappen.

TIPS

- Betrek ouders en investeer in een vertrouwensrelatie met ouders. Tips en handvatten hiervoor vind je in de brochure *Ouderbetrokkenheid* (Sardes, 2018).
- Het huisbezoek kan een goed instrument zijn om te zorgen dat kinderen, maar ook ouders, zich welkom en veilig voelen. Eventueel kun je samen met de jeugd-verpleegkundige op huisbezoek gaan.

Een rustige omgeving en structuur bieden

Soms zijn vluchtelingenkinderen niet gewend aan een vaste structuur en regels. Het kan hen moeite kosten om de regels te begrijpen en zich eraan te houden. Toch is het juist voor deze kinderen belangrijk om een vaste en duidelijke structuur te bieden en heldere regels op te stellen. Kinderen kunnen dit in het begin als ‘streng’ ervaren, maar in de praktijk blijkt dat vaste structuren en regels de kinderen voorspelbaarheid en houvast bieden. Door vaste eet- en slaaptijden bijvoorbeeld weten kinderen waar ze aan toe zijn. Dit helpt hen om tot rust te komen. Als een kind aan tafel of in de kring een vaste plek heeft, hoeft het niet met andere kinderen te ‘vechten’ om een favoriete plek.

Sommige kinderen worden overweldigd door de overvloedige hoeveelheid speelgoed en de drukke omgeving. Een reactie kan zijn dat het kind bijvoorbeeld speelgoed stuk maakt of het niet met anderen wil delen. Dan kan het helpen om het kind (tijdelijk) een beperkte hoeveelheid speelgoed aan te bieden, en een plek te geven waar het zich kan afschermen voor andere kinderen. Dit geeft het kind overzicht en rust, en zorgt voor minder stress.

Let er ook op dat kinderen goed kunnen observeren en dingen kunnen waarnemen. Kunnen zij bijvoorbeeld goed zien wat andere kinderen (of volwassenen) doen, hoe zij bepaalde dingen aanpakken? En is het voor de anderstalige kinderen stil genoeg om te luisteren naar wat andere kinderen (en volwassenen) zeggen? Als er bijvoorbeeld muziek aan staat kunnen ze anderen niet goed horen en ‘afluisteren’. Dit kan tot onrust en onzekerheid leiden.

TIPS

- Bied een duidelijke structuur en stel heldere regels op.
- Beperk (tijdelijk) de hoeveelheid speelgoed.
- Zorg voor een rustige en overzichtelijke omgeving.

Contactpersonen

Kinderen kunnen, vooral in het begin, gehecht zijn aan één persoon. Bij deze persoon zoeken zij veiligheid. Bij vluchtelingenkinderen kan deze fase langer duren dan bij andere kinderen. Zorg ervoor dat het kind een vaste contactpersoon heeft, en laat het kind deze persoon zelf kiezen. In de wenperiode kan het goed zijn om heel veel een-op-een met een kind te werken tot het kind zich veilig voelt. Dan kun je het kind vervolgens langzaam wat meer loslaten.

‘Deze kinderen hebben in het verleden meegemaakt dat mensen die zomaar verdwijnen, veelal niet terugkomen! Wees dus betrouwbaar, zichtbaar en investeer in liefdevolle nabijheid.’

‘Om kinderen te laten wennen heb je in het begin bijna een een-op-een-situatie, waarin je probeert het vertrouwen van het kind te winnen, het af te leiden met eventueel een werkje dat aansluit bij zijn interesse en het contact te laten maken met andere kinderen. Dat kost energie, maar als je ziet dat het kind na een aantal weken enorm opbloeit binnen het kindcentrum weet je waarvoor je het doet.’

TIP

- Zorg dat het kind een vaste contactpersoon heeft.

Afscheidsmoment

Kinderen met verlatingsangst hebben op de kinderopvang vaak moeite met het afscheid nemen van hun ouders. Zij staan daarna bijvoorbeeld heel lang huilend bij het raam, of blijven zitten bij de deur waardoor hun moeder of vader is verdwenen.

‘Je ziet vooral dat deze kinderen heel veel en lang huilen, niet graag opgepakt willen worden en bij de deur blijven staan in de hoop dat de ouder terugkomt. Ouders vinden het ook moeilijk om het kind achter te laten, het is een wisselwerking. Kinderen voelen dit aan.’

Het kan helpen om de periode dat het kind gescheiden is van zijn ouders langzaam uit te bouwen. Vraag ouders in het begin om na het afscheid maar korte tijd weg te blijven en dan terug te komen. Dit kun je steeds verder uitbreiden. Een achtergelaten sjaal of ander kledingstuk van de ouder kan het kind extra houvast geven.

Ook kan het helpen om ouders in het begin na het brengen wat meer tijd te geven. Dit geeft de pedagogisch medewerker bovendien gelegenheid om te observeren hoe ouders en kind met elkaar omgaan en hier eventueel later op in te spelen.

TIPS

- Bouw de periode dat het kind gescheiden is van zijn ouders langzaam uit.
- Ondersteun ouders en kind bij het afscheidsmoment.

Aandacht geven en positief gedrag belonen

Vluchtelingenkinderen kunnen boos en angstig zijn, bijvoorbeeld door wat zij hebben meegemaakt op de vlucht of tijdens de oorlog. Bepaalde dingen kunnen paniekgedrag bij hen triggeren, bijvoorbeeld het alarm op de eerste maandag van de maand. De paniek kan zich uiten in boos of agressief gedrag, maar het kan ook dat een kind zich angstig en stil terugtrekt.

‘We hadden een meisje op de groep dat extreem gedrag vertoonde - in de kasten klimmen, andere kinderen pijn doen... Aan de andere kant was het een prachtig kind, erg leergierig. Maar het trauma van de moeder en de hele thuissituatie hadden enorme impact op haar en haar gedrag. Dat uitte zich thuis niet, maar op de peuterspeelzaal wel. Dit meisje had professionele hulp nodig.’

Blijf, ondanks opvallend of agressief gedrag, focussen op de positieve gedragingen van een kind. Beloon het kind wanneer het bijvoorbeeld goed en rustig met andere kinderen samenspeelt. Koppel positief gedrag van het kind ook terug aan ouders.

Laat het kind merken dat je je om hem bekommert. Luister goed naar het kind en toon interesse en betrokkenheid.

Creëer een omgeving waarin kinderen zich veilig voelen om hun emoties te uiten en geef hen handvatten om dit non-verbaal te doen. Spelen, tekenen, buiten spelen en bewegen kunnen kinderen bijvoorbeeld helpen hun ervaringen te verwerken. Met behulp van pictogrammen kunnen zij aangeven hoe zij zich voelen.

TIPS

- Luister goed naar het kind en toon belangstelling.
- Beloon positief gedrag.
- Geef kinderen ruimte en handvatten om hun emoties te uiten.

Ondersteuning zoeken

Omgaan met getraumatiseerde kinderen is een serieuze uitdaging voor pedagogisch medewerkers. Zij worden geconfronteerd met schokkende verhalen en situaties, waarop zij niet zijn voorbereid en waarvoor zij niet direct een passende aanpak voorhanden hebben.

‘We hebben hier geen methodiek voor. We zijn hier niet voor opgeleid. En het is iedere keer weer anders.’

Het helpt om je ervaringen en zorgen met collega's en in het team te bespreken. Bespreek ook hoe je jezelf voelt en wat je moeilijk vindt.

Bij getraumatiseerde kinderen kan het inschakelen van professionele hulp nodig zijn. Zorg ervoor dat je weet wie je waarvoor kunt benaderen en overleg hierover met de ouders. Het is belangrijk om dit zo vroeg mogelijk te doen. Ken je eigen grenzen: wat kun je wél bieden en wat niet?

‘We worden ondersteund door iemand van Kentalis. Diegene ondersteunt in eerste instantie de pm'er op de groep en niet zozeer het kind; dat maakt het voor ouders ook makkelijker om ermee akkoord te gaan.’

Blijf in de omgang met kinderen die opvallend gedrag vertonen ook altijd naar je eigen gedrag en houding kijken. Zijn je de verwachtingen die je van een kind hebt realistisch? Of verwacht je misschien te veel? Communiceer je zelf wel duidelijk? En ben je consequent in je handelen?

TIPS

- Werk goed samen met je collega's en bespreek je ervaringen en zorgen in het team.
- Investeer in goede en langdurige relaties met je samenwerkingspartners. Bij voorkeur heb je vaste contactpersonen en weet je elkaar makkelijk te vinden. Ken de sociale kaart.
- Weet wie je kunt benaderen wanneer er professionele hulp nodig is.
- Vertrouw op je eigen aanbod en kennis.

‘We kregen een meisje op de groep dat veel moeite had hier. Wij hebben verschillende dingen uitgetoetst. Haar liefdevol begeleid, zodat ze zich veilig voelde. Haar extra ondersteund met de dagritmekaarten, zodat ze wist waar ze aan toe was. Extra aandacht gegeven en kleine kringen voor de taal. Geprobeerd in gesprek te komen met de ouders via een tolk, onder meer om de ouders te adviseren om ook naar logopedie te gaan. Ze werd rustiger, maar soms stak het toch weer de kop op. De Nederlandse woordjes kwamen maar mondjesmaat. Het begrip was er wel. Toen zij 4 jaar was, is zij naar onze basisschool gegaan. Daar is ze uiteindelijk naar de logopedie gegaan en heeft ze extra ondersteuning gekregen in de Nederlandse taal. En nu? Nu staat ze elke dag bij het hek een praatje met ons te maken; in het Nederlands!’

Hoofdstuk 4

**Als er extra
ondersteuning
nodig is**

Ken je grenzen

Soms is er meer nodig dan de kinderopvang kan bieden. Weet waar je grenzen liggen. Wees hierover duidelijk voor jezelf, tegenover collega's en tegenover ouders.

| *'Je kunt niet alles opvangen! Al wil je dat wel.'*

Overleg met ouders

Wanneer er meer gespecialiseerde hulp nodig is dan pedagogisch medewerkers of ouders kunnen bieden, is het belangrijk om zo vroeg mogelijk stappen te zetten en professionele hulp in te schakelen. Doe dit in nauw overleg met de ouders. Dat kan soms een moeilijk proces zijn. Ouders kunnen hierop met onbegrip, verdrietig of boos reageren.

'De stap naar professionele hulp kan heel moeilijk en pijnlijk zijn voor ouders. Wij hebben vaker meegemaakt dat moeders ongeloofelijk boos reageren wanneer we uitleggen dat en waarom we hun kind overdragen aan professionele hulp. Ze hebben het gevoel dat hun kind wordt doorgeschoven terwijl het zich hier net thuis en veilig voelde.'

Bespreek met ouders wat je ziet en waarover je je zorgen maakt. Ga hierbij uit van de behoeften van het kind en van de vraag hoe en door wie deze behoeften het beste beantwoord kunnen worden.

'Als je vermoedt dat er iets niet in de haak is, bijvoorbeeld omdat het kind opvallend gedrag vertoont, kijk je eerst naar de lichamelijke gezondheid: is het kind gezond of mankeert het misschien lichamelijk iets? In overleg met ouders. Voor ouders is 'lichamelijke ziekte' nog iets tastbaars, het is dan niet zo moeilijk om ze mee te krijgen. Soms betrekken we het consultatiebureau hierbij, bijvoorbeeld door ouders door te verwijzen. Als we ziekte kunnen uitsluiten en er andere stappen nodig zijn, wordt het een stuk moeilijker.'

Eigen zorgstructuur en doorverwijzing

Iedere kinderopvangorganisatie heeft een eigen zorgstructuur, waarin is vastgelegd welke stappen je kunt volgen wanneer blijkt dat een kind meer ondersteuning nodig heeft. Is doorverwijzing noodzakelijk, neem dan op tijd contact op met de jeugdgezondheidszorg (JGZ). Doe ook dit altijd in overleg met de ouders.

Hoofdstuk 5

Met wie werk je samen?

Azc

In een asielzoekerscentrum (azc) wonen kinderen en hun gezinnen die zich nog in de asielprocedure bevinden, en statushouders die wachten op een vaste woonplek.

www.coa.nl/nl/asielopvang

Basisonderwijs

De basisschool is een belangrijke partner voor de doorgaande lijn van kinderopvang naar het primair onderwijs. Juist bij vluchtelingenkinderen is het belangrijk om de voorbereiding op de overdracht vroeg in te zetten. Soms is er ook een gemeentelijk overdrachtsprotocol. Goed contact tussen basisschool en kinderopvang is ook waardevol nadat een kind de overstap naar de basisschool heeft gemaakt.

Buurtwerk / welzijnswerk

Het sociaal werk met welzijnswerk en maatschappelijke dienstverlening kan ouders helpen met financiën, taalcurssussen en het vinden van de weg in de wijk, gemeente en rond inkomen.

Consultatiebureau

Alle kinderen van 0-4 jaar zijn in beeld bij het consultatiebureau. Consultatiebureaus vervullen een belangrijke rol bij de indicering en toeleiding van kinderen naar de kinderopvang. Maar zij zijn ook een belangrijke samenwerkingspartner bij het signaleren en doorverwijzen van kinderen die extra zorg nodig hebben. Consultatiebureaus vallen onder de jeugdgezondheidszorg (JGZ) of onder het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG). Dit verschilt per gemeente.

CJG

Het Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) van de gemeente helpt bij vragen over gezondheid, opvoeden en opgroeien. Het CJG biedt preventie en lichte ondersteuning en verwijst indien nodig door naar andere vormen van jeugdhulp. Het CJG is in de meeste gevallen een samenwerkingsverband van instellingen op het gebied van opvoeden en opgroeien, waaronder de JGZ. Vaak is er nauwe samenwerking met scholen, kinderopvang en peuterwerk.

Gemeente

Sommige gemeenten hebben Ouder-Kindteams die laagdrempelige jeugdhulp en jeugdgezondheidszorg bieden. Zij kunnen tips geven, adviseren en trainen, en indien nodig doorverwijzen naar specialistische hulp.

JGZ

De jeugdgezondheidszorg (JGZ) is het eerste aanspreekpunt wanneer doorverwijzing van een kind overwogen wordt. De JGZ kan contact leggen met verschillende hulpaanbieders en kan doorverwijzen naar specialistische hulp. Belangrijk is om ook hierbij altijd de ouders te betrekken.

VluchtelingenWerk

VluchtelingenWerk Nederland ondersteunt vluchtelingen en asielzoekers vanaf het moment dat ze in Nederland aankomen totdat ze hun weg hebben gevonden in de Nederlandse samenleving. Asielzoekers krijgen – met name juridische – ondersteuning tijdens de asielprocedure. Statushouders kunnen begeleiding krijgen bij gezinshereniging, maar ook bij het leren van de Nederlandse taal en het inburgeren. Niet in alle gemeenten worden vluchtelingen begeleid door VluchtelingenWerk, in een aantal gemeenten doet een andere partij dit (bijvoorbeeld Humanitas).

www.vluchtelingenwerk.nl/wat-wij-doen

Zorgaanbieders

Wanneer blijkt dat een kind extra ondersteuning nodig heeft, kan contact worden gezocht met een zorgaanbieder die ondersteuning biedt aan de pedagogisch medewerkers of aan het kind op de groep. Dit gebeurt in overleg met de ouders. Een orthopedagoog kan bijvoorbeeld op de groep observeren en coachen.

Informele opvoedondersteuning

Er zijn verschillende vormen van laagdrempelige opvoedondersteuning die zonder indicatie toegankelijk zijn. Deze zijn niet specifiek gericht op het werken met vluchtelingen, maar zijn wel voor deze groep in te zetten. Denk aan HomeStart, Moeders Informeren Moeders (MIM), Steunouders of Spel aan Huis. Getrainde vrijwilligers bieden ondersteuning en begeleiding bij lichte opvoedvragen en ontlasten ouders.

www.home-start.nl

www.steunouder.nl

www.spelaanhuis.nl

Eigen zorgstructuur en doorverwijzing

Iedere kinderopvangorganisatie heeft een eigen zorgstructuur, waarin is vastgelegd welke stappen je kunt volgen wanneer blijkt dat een kind meer ondersteuning nodig heeft. Is doorverwijzing noodzakelijk, neem dan op tijd contact op met de jeugdgezondheidszorg (JGZ). Doe ook dit altijd in overleg met de ouders.

Hoofdstuk 6

Verder lezen

Abi, ik ben bang in bed. Opvoedingsdilemma's Syrische Vluchteling Ouders in Nederland. Infosheet (Trimbos Instituut, 2018).

Augeo online cursus.

Cursus voor leerkrachten in het primair onderwijs die werken met vluchtelingenkinderen. Ook bruikbaar voor de kinderopvang.

www.augeo.nl

Caring for Syrian Refugee Children. A Programme Guide for Welcoming Young Children and Their Families (CMS, 2018).

Eerste hulp bij anderstalige nieuwkomers (CTO, 2016). Brochure voor het kleuteronderwijs.

www.cteno.be/downloads/an_brochure_ko.pdf

Jeugd-ggz voor vluchtelingenkinderen

Kennisdossier met praktische informatie over voorzieningen, psychische zorg en behandeling aan vluchtelingenkinderen en wie waarvoor verantwoordelijk is. Het dossier geeft een overzicht van organisaties én experts die benaderd kunnen worden voor meer informatie of voor hulp bij vragen.

www.kenniscentrum-kjp.nl/professionals/vluchtelingen-kinderen

Kinderen met oorlogservaringen (Mona Macksoud, 1995). Handreikingen voor leerkrachten en ouders.

Lesgeven aan getraumatiseerde kinderen.

Praktisch handboek voor het basisonderwijs.

Naast het handboek wordt er ook een training aangeboden.

www.anderstaligenieuwkomers.be/themas/socio_emotionele_opvang

Steun bieden aan vluchtelingenkinderen.

Lowan e-learning cursus voor leerkrachten.

www.lowan.nl/lesmateriaal/steun-bieden-aan-vluchtelingen-kinderen

Peuters in de asielopvang naar de peuterspeelzaal

(Sardes / Sociaal Werk Nederland, 2016).

Handreiking voor kinderopvangorganisaties.

Pharos heeft meerdere handreikingen, rapporten, factsheets, eenvoudig voorlichtingsmateriaal, platforms en een e-learning ontwikkeld, die bruikbaar zijn bij het werken met vluchtelinggezinnen:

eerkracht en gezondheid:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezondheid-statushouders/veerkracht-en-gezondheid-jeugd

Gezondheid in Nederland:

www.gezondinnederland.info/

Overzicht factsheets:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/algemeen/factsheets

Voorlichting over de Nederlandse gezondheidszorg:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezondheidstatushouders/eenvoudige-voorlichting

Welzijn gezinsherenigers:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/asielzoekers-en-vluchtelingen/welzijn-en-gezondheid-gezinsherenigers

Overzicht publicaties:

www.pharos.nl/nl/kenniscentrum/gezond-opgroeien/asielzoekers-en-vluchtelingenjeugd/publicaties-en-rapporten

Gratis e-learning:

www.pharosleerplatform.nl

Colofon

Titel	Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen
Auteur	Stephanie Gross (Sociaal Werk Nederland)
Eindredactie:	Carolien Bongers (Sardes)
Vormgeving:	Grafisch Geluk, Rotterdam
Datum	November 2018

De volgende kinderopvangaanbieders hebben bijgedragen aan deze brochure:

Kinderopvang Heerlen
 Kinderopvang Kerkrade
 Peuter & Co
 SKSG Groningen
 Spelenderwijs Hoeksche Waard
 Spelenderwijs Utrecht
 Stichting Peuterwerk (Tinten)
 TIKO Kinderopvang

Dit project is tot stand gekomen met subsidie van

HETKINDEROPVANGFONDS

